

มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงสภาพวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
ในปี พ.ศ. 2547-2560

Causes of Thai Temple Condition Change
in Three Southern Border Provinces in 2004-2017

ปัญญา เทพสิงห์^{1*} และเกื้อถาวา บุญปรากฏ²
Punya Tepsing^{1*} and Kettawa Boonprakarn²

¹ รศ.ดร., ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา 90112

² ผศ.ดร., สาขาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สงขลา 90110

¹ Assoc. Prof. Dr., Department of Education Foundation, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Songkhla, 90112, Thailand

² Asst. Prof. Dr., Program in Curriculum and Instruction, Faculty of Education and Liberal Arts, Hat Yai University, Songkhla, 90110, Thailand

* Corresponding author: Email address: punya.t@psu.ac.th

(Received: May 20, 2018; Revised: August 16, 2018; Accepted: August 16, 2018)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงสภาพของวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ช่วงปี พ.ศ. 2547-2560 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร จากการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ ประชาชนในชุมชน และนักวิชาการท้องถิ่นจำนวน 39 คน ด้วยวิธีเจาะจงไปยังกลุ่มเป้าหมายที่จะให้ข้อมูลมากที่สุด นำข้อมูลมาตรวจสอบสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างบทสรุป และวิเคราะห์พรรณนา ผลการศึกษาพบว่าวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนใต้ที่มีสภาพซบเซาหรือถดถอยลง ไม่เพียงสาเหตุจากสถานการณ์ความไม่สงบ ยังมีมูลเหตุอื่นประกอบด้วย ได้แก่ มูลเหตุด้านฆราวาส จากพฤติกรรมของกรรมการวัด ความขาดสามัคคีของคนในชุมชน ทศนคติที่มีต่อวัด มูลเหตุด้านบรรพชิตจากการติดอบายมุข การจำวัดระยะสั้น การใส่ใจกิจวัตรของตนมากเกินไป และให้ความช่วยเหลือสังคมน้อย มูลเหตุจากงานก่อสร้าง สาธารณูปโภค จากปัญหางานช่าง การดำเนินการ และงบประมาณ

คำสำคัญ: มูลเหตุ การเปลี่ยนแปลง วัดไทย สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

This qualitative study aimed to determine causes of changes of Thai Buddhist temples conditions in the three Southern border provinces of Thailand in 2004-2017. Data were collected through observations and in-depth interviews with 39 Buddhist monks, people in the communities, and local scholars, that were purposively selected to get the most information possible. The data were validated with triangulation before conducted conclusive and descriptive analyses. The study found that Thai Buddhist temples have been on the decline due not only to the unrest in the area but also secular persons' behaviors, including misconduct of temples' committee members, lack of unity, and attitude towards the temples, monks' behaviors including being addicted to vices, short periods of staying in the same temple through the Buddhist Lent, paying too much attention to their personal routines, and giving insufficient help to the society, and construction of public utilities, including problems of workmen, operations, and budgets.

Keywords: Causes, Changes, Thai Temples, Three Southern Border Provinces

บทนำ

สังคมไทยปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางต่าง ๆ ตามโลกสมัยใหม่ สถาบันสังคมบ้างปรับเปลี่ยนไปสู่ทิศทางที่ดีขึ้น บ้างปรับเปลี่ยนสู่ทิศทางซึ่งล่อตัวหรือถดถอยลง การเปลี่ยนแปลงนี้มีหลายมูลเหตุ วัดไทยเป็นสถาบันพุทธศาสนาแห่งหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ [1] กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงพระพุทธรศาสนาส่วนหนึ่งมีเหตุจากคนไม่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง แล้วแยกแยะไม่ได้ด้วยตนเองว่าอันไหนควรกราบไหว้ อันไหนไม่ควรกราบไหว้ อันไหนของจริง อันไหนของปลอม ปัญหาความเสื่อมไม่ใช่เป็นเพราะการไม่นับถือพุทธศาสนา แต่เป็นเพราะคนไทยละทิ้งพระพุทธรศาสนา” เช่นเดียวกับวัดไทยบางแห่งที่ละทิ้ง

คุณค่าทางจิตวิญญาณไปสู่การทำวัดไทยให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม สภาพวัดไทยจำนวนมากเปลี่ยนแปลงตามภาวะโลกสมัยใหม่ และภาวะแวดล้อมของชุมชนรอบวัด การเปลี่ยนสภาพของพุทธศาสนาและวัดไทยมีหลายมูลเหตุ

สำหรับวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีมูลเหตุจากสถานการณ์ความไม่สงบ ดังผลการศึกษาของพระมหาปริดา ชันดีโสภณ (บัวเมือง) [2] ที่ศึกษาผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ จากสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา พระภิกษุสามเณรไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจและกิจวัตรตามพระธรรมวินัยอย่างปกติ เช่น การบิณฑบาต การเผยแผ่ธรรมการปฏิบัติสังฆกิจและการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาส่งผลกระทบต่อขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตชาวไทยพุทธอย่างรุนแรง ในงานของสมบุรณ์ บุญฤทธิ์ และคณะ [3] ยังพบว่า ผลกระทบต่อการปฏิบัติศาสนกิจของภิกษุสามเณรในจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส จากเหตุการณ์ความไม่สงบ มีผลทั้งในด้านวิถีการดำรงชีวิต ด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ด้านการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และด้านการสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ พระภิกษุสามเณรในพื้นที่ยังต้องการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปฏิบัติศาสนกิจโดยจัดให้มีกำลังทหารคอยให้ความคุ้มครอง เพื่อความปลอดภัยระหว่างบิณฑบาต ประกอบพิธีกรรมหรือปฏิบัติศาสนกิจอื่น ๆ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนเวลาและขั้นตอนเพื่อความปลอดภัยยังมีผลการศึกษาของพระทรงเกียรติ ศรีจันทร์ [4] เกี่ยวกับชีวิตชาวพุทธภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบในอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ซึ่งพบว่า ชาวพุทธไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจที่วัดตามปกติ เช่น ทำบุญ ตักบาตร สวดมนต์ ชาวพุทธเข้าร่วมกิจกรรมพุทธศาสนาน้อย การศึกษาธรรมะและปฏิบัติธรรมบางพื้นที่ได้รับความสนใจน้อย เพราะไม่กล้าออกนอกบ้าน กลัวอันตรายจากสถานการณ์ความไม่สงบ นอกจากนี้ มีงานศึกษาของวิทวัส ช่างคร [5] เรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวพุทธหลังเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่พ.ศ. 2547-2553 ของชุมชนหนึ่งในจังหวัดยะลา เขาพบว่า วิถีชีวิตในระดับสถาบันศาสนาและความเชื่อมีผลกระทบ พิธีกรรมที่จัดในช่วงเวลากลางคืนได้เลื่อนเวลาเร็วขึ้น พิธีกรรมที่มีงานเลี้ยงจบเร็วขึ้นหรือลดเวลา พระสงฆ์ระมัดระวังการรับกิจนิมนต์ การเดินทางออกนอกพื้นที่โดยเฉพาะเวลากลางคืน

ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยมีวัดไทยจำนวน 208 วัด แยกเป็นจังหวัดปัตตานี 83 วัด จังหวัดยะลา 51 วัด จังหวัดนราธิวาส 74 วัด [6] สะท้อนให้เห็นถึงผู้นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งกระจายอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เดือน คำดี [7] ให้ข้อคิดเห็นว่า คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสถาบันพุทธศาสนานับตั้งแต่ประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบอย่างมากมาย จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งไม่ได้เป็นศาสนาประจำชาติที่ตราไว้เป็นกฎหมายต่อไป การเบียดเบียนพระพุทธศาสนาก็เริ่มปรากฏอยู่ทั่วไปในหลาย ๆ รูปแบบ เหตุการณ์คนนอกพุทธศาสนาตัดคอพระภิกษุ เผาวัด และระเบิดพระอุโบสถ รวมทั้งการขับไล่ชาวพุทธออกนอกพื้นที่ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการตรวจเยี่ยมของผู้แทนมหาเถรสมาคม [8] ได้สรุปว่า ภาพรวมของคณะสงฆ์จังหวัดปัตตานีอยู่ด้วยความหวาดระแวง พิธีกรรมบางอย่าง เช่น ในอดีตประกอบพิธีหลังเวลา 18.00 นาฬิกา ปัจจุบันต้องเปลี่ยนเป็นเวลา 16.00 นาฬิกา พระภิกษุวัดต่าง ๆ ถูกข่มขู่บ่อยครั้ง บางอำเภอต้องตอกบิณฑบาต จากการสำรวจความรู้ในงานวิจัยเหล่านี้จะพบว่า ปัญหาของวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เน้นสาเหตุจากสถานการณ์ความไม่สงบ โดยมองข้ามปัญหาอื่น ๆ งานวิจัยนี้จะช่วยเติมเต็มมูลเหตุที่ยังมิได้ค้นพบ เพื่อให้เห็นมูลเหตุต่าง ๆ ที่อาจมีมากกว่านี้

ผลการศึกษาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพวัดไทย กิจกรรมทางสังคมและศาสนา และเหตุรุนแรงจากสถานการณ์ความไม่สงบมีผลต่อความชลดัตว์หรือความถดถอยของวัดไทยบางแห่ง ความเจริญเติบโตด้านปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ ศาสนพิธี กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดไทยที่มีผู้ร่วมบุญมากมาย ซึ่งเคยเกิดขึ้นในอดีตกลับกลายเป็นความคงที่ ผู้ร่วมบุญลดลงไปจนถึงกลายเป็นวัดร้าง การเปลี่ยนแปลงวัดไทย ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีทั้งเชิงกายภาพและชีวภาพ ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ แต่เมื่อพิจารณา ส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมลงในวิถีธรรมปฏิบัติหรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2547 ชาวพุทธลดลง ชาวพุทธที่ไปร่วมศาสนกิจที่วัดน้อยลง อย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้วิจัยสงสัยก็คือ การเปลี่ยนแปลง สภาพสู่ความคงที่ เสื่อมหรือถดถอยด้านต่าง ๆ ดังกล่าวของวัดไทยนั้นจะเป็นเพียงมูลเหตุเดียวหรือไม่ หรือยังมี มูลเหตุอื่น ๆ ตามอิทธิพลโลกสมัยใหม่ สมมติฐานเบื้องต้นได้นำไปสู่การศึกษาเพื่อค้นหามูลเหตุอื่น ๆ การวิจัยนี้ จึงมีประโยชน์ในแง่การอธิบายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในวัดไทย เพื่อนำไปใช้วางแผนเชิงนโยบาย หรือหาแนวทาง แก้ปัญหาวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่หมายถึง การทำให้วัดไทยคืนสู่ความเจริญเติบโตด้านต่าง ๆ มีการขยายตัวของปูชนียสถานและงานศิลปวัฒนธรรมไทยของวัด ผู้มาทำบุญมีมาก มาจากพื้นที่หลากหลาย เป็นการสนับสนุนตามแผนสภาพความมั่นคงแห่งชาติที่ต้องการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำไป ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ส่งเสริมบทบาทขององค์กรทางศาสนาให้มีส่วนร่วมในการสร้างความภาคภูมิใจ ในความเป็นไทย อัตลักษณ์วัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่น [9] เช่นเดียวกับศูนย์อำนวยการบริหาร ชายแดนใต้ (ศอ.บต.) ที่ต้องการสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาในทุกศาสนาในพื้นที่เพื่อการสืบสานศาสนาให้ มีความเข้มแข็ง พร้อมส่งเสริมการจัดงานประเพณี วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับศาสนา วันสำคัญทางศาสนา และ หนุนเสริมการสร้างสรรคกิจกรรมทางศาสนาให้เป็นกิจกรรมเพื่อการสร้างรายได้ กิจกรรมแห่งความสันติสุข [10] หากไม่ได้ดำเนินการวิจัยอาจทำให้การแก้ปัญหาวัดไทยในพื้นที่นี้ไม่ถูกทิศทาง ละเลยปัญหาแทรกซ้อน ไม่ใส่ใจ ต่อปัจจัยอื่น ๆ สื่อสาธารณะมักเสนอข่าวที่มาจากสถานการณ์รุนแรง ทั้งที่ปัญหาวัดในพื้นที่ชายแดนใต้อาจไม่ต่าง จากภูมิภาคอื่น ๆ ผู้วิจัยจึงสนใจหาคำตอบว่า การเปลี่ยนสภาพของวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มี มูลเหตุจากใดบ้าง

การศึกษครั้งนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยศิริรัตน์ แอดสกุล [11] ได้อธิบายว่า มีหลายสาเหตุ ได้แก่ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ด้านการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม ด้านการอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อกัน ด้านโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม ด้านทัศนคติและค่านิยม ด้านการเล็งเห็นความจำเป็น และด้านพื้นฐานทางวัฒนธรรม ส่วนสมศักดิ์ ศรีสันติสุข [12] เห็นว่าทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุแยกพิจารณาได้ 4 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ด้านชีววิทยา ด้านเศรษฐกิจ และด้านวัฒนธรรม สุริชัย หวันแก้ว [13] เห็นว่า เมื่อพิจารณามูลเหตุของการเปลี่ยนแปลง นักคิดนักปรัชญา และคนทั่วไป มักกล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ ปัจจัยทางชีววิทยา ปัจจัย ทางการเมืองและการทหาร ปัจจัยทางเทคโนโลยี ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางศาสนาและอุดมการณ์ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านสังคมวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาทั้งสามแนวคิดนี้พบว่า มูลเหตุของ เปลี่ยนแปลงมีเพียงสองประการ คือ มูลเหตุด้านสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และด้านสังคมและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษามูลเหตุการเปลี่ยนแปลงวัดไทย ที่นำมาสู่สภาพคงที่หรือเสื่อมถอยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2560

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม ด้วยเทคนิคการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นพระสงฆ์ในจังหวัดปัตตานี 3 รูปจาก 2 วัด จังหวัดยะลา 3 รูปจาก 2 วัด จังหวัดนราธิวาส 7 รูปจาก 4 วัด ซึ่งเป็นวัดในเขตชนบท รวมพระสงฆ์จำนวน 13 รูป ฆราวาสในจังหวัดปัตตานี 4 คน ยะลา 6 คน นราธิวาส 11 คน รวมจำนวน 21 คน ในชุมชนซึ่งมีวัดตั้งอยู่และนักวิชาการท้องถิ่นในจังหวัดปัตตานี 2 คน นราธิวาส 3 คนรวมจำนวน 5 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 39 คน แบบเจาะจง โดยพิจารณาจากผู้ให้ข้อมูลได้มากที่สุด (Information rich-case) นำข้อมูลมาวิเคราะห์รายวันและหลังเสร็จสิ้นจากสนาม ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลแบบสามเส้าทั้งสถานที่ บุคคล และเวลา แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์แบบวิเคราะห์พรรณนา (Descriptive Analysis) ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้นอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในแบบกึ่งโครงสร้าง ใช้เทปบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ พร้อมสมุดบันทึกในการอ้างบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยขอสงวนชื่อจริง เนื่องจากข้อมูลเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ซึ่งอาจมีผลกระทบทั้งฝ่ายฆราวาสและบรรพชิต เป็นการปกป้องสิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้บางประเด็นอาจเป็นการทำลายภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยไม่ได้มีเจตนาเช่นนั้น แต่เป็นการนำเสนอในอีกมิติหนึ่ง ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังมีพระที่ตั้งอยู่ในศีลธรรมจำนวนมาก การดำรงอยู่ของวัดก็มีได้ ขบเซาหรือถดถอยลงมากทุกวัด มีเพียงบางแห่งเท่านั้นซึ่งมีได้ระบุชื่อวัดไว้เพื่อปกป้องสิทธิ์ดังกล่าว

ผลการศึกษา

จากการศึกษามูลเหตุการเปลี่ยนแปลงสภาพวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่ามีมูลเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

มูลเหตุจากสถานการณ์ความไม่สงบ

สถานการณ์ความไม่สงบจัดเป็นปัญหาหลัก ที่ทำให้วัดไทยในสามจังหวัดมีสภาพคงที่ ไม่ก้าวหน้าหรือถดถอยลง คนเข้าวัดทำบุญน้อยลงจนวัดบางแห่งกลายเป็นวัดร้าง ทั้งนี้ ขึ้นกับสองปัจจัย ดังนี้

1. **ที่ตั้งของวัดอยู่ห่างจากชุมชนไทยพุทธ** มีวัดบางแห่งสร้างขึ้นห่างจากชุมชนไทยพุทธ การเดินทางสัญจรไปมาต้องผ่านพื้นที่ป่าเปลี่ยว ทุ่งนา หรือแหล่งอาศัยของผู้เห็นต่าง ในอดีตการบำรุงรักษาวัดไม่ค่อยมีปัญหา เนื่องจากคนต่างศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสันติ หลังจากมีเหตุการณ์สถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้พระไม่สามารถออกไปปฏิบัติศาสนกิจระยะทางที่ห่างไกล และต้องเดินทางไปบิณฑบาตยังชุมชนไทยพุทธมีอุปสรรค ขณะเดียวกัน ชาวบ้านไม่กล้านำอาหารมาถวายที่วัด อาทิ วัดแห่งหนึ่งในเขตเมืองยะลา แม้วัดตั้งอยู่ในทำเลที่ดีเป็นชนบทมากนัก อยู่ท่ามกลางบ้านเรือนที่มีทั้งชาวพุทธและมุสลิมอยู่ในชุมชน เหตุรุนแรงได้ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ทำให้ชาวพุทธย้ายออกนอกพื้นที่ วัดไม่มีชาวพุทธไปทำบุญดังแต่ก่อน พระสงฆ์เสียขวัญและกำลังใจ ความห่างเหินจากชุมชนไทยพุทธ ทำให้พระสงฆ์ย้ายออกจากวัด ส่งผลให้วัดกลายเป็นวัดร้าง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เส้นทางไปวัดมีเหตุยิงครู่แล้วเผา มีระเบิดลงแล้วไม่รู้กี่ครั้ง ทำให้เส้นทางวัดถูกตัดขาด วัดก็อยู่ไม่ได้” (พิน, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2559) หลังจากวัดถูกทิ้งร้าง

วัดกลายเป็นพื้นที่เสี่ยงวัว ภายในโบสถ์เต็มไปด้วยมูลสัตว์ พระพุทธรูปถูกทอดทิ้ง จนขึ้นไยแมงมุม และฝุ่นละออง เกาะตามพระวรกาย วัดที่ตั้งอยู่ห่างจากชุมชนไทยพุทธส่วนมากเป็นวัดที่สร้างใหม่ ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมชุมชน ไทยพุทธตั้งแต่เริ่มต้น จากสภาพที่มีการจับจองที่ดินของคนในชุมชน ทำให้ต้องหาพื้นที่สร้างวัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะซึ่งมักอยู่ห่างไกล อย่างไรก็ตาม ที่ตั้งของวัดไทยคงมีเข้ามาจากสถานการณ์รุนแรงประการเดียว ยังมีปัจจัยเสริมอื่น ๆ ดังเช่น ท่าเลที่ตั้งมีน้ำท่วมเสมอ หรือดินเขาถล่มก็ได้เป็นสาเหตุทำให้วัดไม่สามารถดำรงสภาพ ได้อีกต่อไป วัดอยู่ห่างไกลปิ่นเที่ยง อาทิ วัดป่า ที่พิกสงฆ์ บางเส้นทางถูกน้ำท่วมถนนตัดขาด เป็นหลุมเป็นบ่อ การสัญจรไปมาไม่สะดวก มีผลต่อการไปประกอบพิธีของชาวพุทธ เป็นมูลเหตุให้วัดไม่มีผู้ห่อเลี้ยงนำมาสู่การ ถดถอยในที่สุด

2. ชาวพุทธในชุมชนละถิ่นฐาน เมื่อสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงคุกรุ่น ชาวพุทธที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยงหรือมีเหตุการณ์รุนแรงบ่อยครั้งค่อย ๆ หายหายพโยกย้ายออกไป ชาวพุทธที่เคยทำบุญที่วัดลดลง วัดขาดการบำรุงรักษาโดยชาวพุทธทำให้วัดไทยค่อย ๆ ถดถอย ไม่อาจดำรง สถานะของวัดที่เคยเป็นศูนย์กลาง และคับคั่งด้วยชาวไทยพุทธอีกต่อไป ชาวพุทธมีความหวาดระแวงกลัวภัย ที่จะมาคุกคามชีวิตมากมาย ออกจากหมู่บ้านต้องรวมตัวกันเป็นหมู่คณะ แต่ละคนต่างมีเครื่องมือป้องกันตัว โดยเฉพาะ ปืน บ้างมีเสื้อเกราะ เครื่องป้องกันมีพร้อมเพรียง ผู้ถวายอาหารพระสงฆ์เมื่อมีน้อยลง พระสงฆ์ที่ไม่ ผืนทนก็ต้องย้ายวัดหรือสึกออกมา ชาวพุทธละถิ่นฐาน ส่วนหนึ่งย้ายเข้าตัวเมือง ส่วนหนึ่งย้ายไปจังหวัดอื่นที่ ปลอดภัยกว่า ดังคำสัมภาษณ์ว่า “แถวนี้ไทยเราเหลือ่น้อยลง หลังจากยังเหตุการณ์คนทำบุญน้อย มีวัดเก่าแก่ แต่หนีไปอยู่ที่อื่น พระลดลง ตอนเข้าพรรษาแต่ก่อนมีพระ 9 รูปเข้าพรรษา พอออกพรรษาก็ทอดกฐินได้ เดียวนี้งานกฐินหายไปจากชุมชน” (มิตร, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2559) การสูญเสียประเพณี อันติงามของวัด ส่วนหนึ่งมีสาเหตุจากชาวพุทธน้อยลง ชาวพุทธในสามจังหวัดเช่นเดียวกับภูมิภาคอื่น ๆ ที่นิยม บุตรน้อย และส่งเสริมการศึกษาของบุตร ยิ่งศึกษาสูงขึ้น โอกาสกลับคืนภูมิลำเนาเดิมมีน้อย สำเร็จการศึกษา มักทำงานอยู่จังหวัดอื่นที่ไม่มีความเสี่ยง โรงเรียนประจำชุมชนมีชาวพุทธลดลง คนสูงอายุน้อยลง ขณะที่คน หนุ่มสาวไม่ได้กลับมา บางชุมชนชาวพุทธเหลือน้อย ครัวเรือนที่เหลืออยู่ใช้ความอดทน โดยเฉพาะ ผู้สูงอายุที่ จำใจอยู่เพราะผูกพัน

มูลเหตุจากฆราวาส

ปัจจัยหรือเงื่อนไขจากฆราวาสเป็นสาเหตุหนึ่งของการดำรงอยู่ของวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ การดำรงอยู่ของวัดขึ้นกับสภาพและทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อวัด หากพระสงฆ์ กรรมการวัดหรือผู้เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของวัดปฏิบัติตนไม่ถูกต้องตามคุณธรรม ส่งผลให้ประชาชนศรัทธาต่อวัดน้อยลง จากการศึกษา พบว่า ฆราวาสหรือบุคคลที่ไม่ได้ดำรงเป็นพระสงฆ์มีอิทธิพลต่อความถดถอยของวัดดังนี้

1. พฤติกรรมของกรรมการวัด วัดในสามจังหวัดชายแดนใต้บางแห่งตั้งกรรมการวัดอย่างมีเงื่อนไข มีกรรมการน้อยเพียง 2-3 คน บางแห่งมีเพียงไวยาวัจกรกับคนสนิทของเจ้าอาวาส โดยไม่ถามความเห็นของชุมชน ขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชนและความต้องการของเจ้าอาวาส กรรมการที่ดำรงไวยาวัจกรบางคนเป็นเพียงในนาม มิได้แต่งตั้งโดยนายอำเภอตามระเบียบกฎหมาย กรรมการเหล่านี้จัดเป็นคณะกรรมการประจำวัดตามวาระ การบริหารของเจ้าอาวาส แต่หากเป็นกรรมการเฉพาะกิจอาจมีมากกว่า 5 คน เพื่อบริหารจัดการร่วมกับเจ้า อาวาสในการจัดเทศกาลประเพณีประจำปี เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของกรรมการ บางวัดปฏิบัติตนไม่เหมาะสม มีการแสวงหาประโยชน์จากวัด เงินบริจาค เงินอนุโมทนาไม่ได้แจ้งชัดเจนถึงรายได้

รายจ่าย เข้าทำนองพระครึ่งหนึ่งกรรมการครึ่งหนึ่ง สร้างรายได้บนการแข่งขันระหว่างกรรมการแต่ละคน สืบเนื่องจากกรรมการบางคนเห็นว่า ตนเป็นฝ่ายเสียหาผู้คนที่มาทำบุญจึงควรจะมีค่าตอบแทนมากกว่าคนอื่น นอกจากนี้ เป็นเพราะกรรมการแตกความสามัคคี แบ่งเป็นกลุ่มเป็นฝ่าย หากเจ้าอาวาสปรึษากรรมการกลุ่มหนึ่ง ทำให้อีกกลุ่มไม่พอใจ เห็นเป็นการลำเอียงของเจ้าอาวาส ซึ่งอาจทำให้ประโยชน์ที่จะได้รับไปตกอยู่ในอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “กรรมการแตกคอกันเอง เจ้าอาวาสปรึษากรรมการกลุ่มหนึ่ง อีกกลุ่มหนึ่งไม่พอใจ ทอดผ้าป่า ทอดกฐินเอาเงินเข้ากระเป๋ำ เป็นเพราะโยมพวกนี้มาจากกรรมการหามา ถ้าไม่บอกก็คงไม่มา กรรมการหาผลประโยชน์ พอโยมมาควบคุมอำนาจหย่อน” (พระสำนัก, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2560) พระสงฆ์มีทัศนคติต่าง ๆ ต่อการจัดตั้งกรรมการวัด ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วปัญหาเกิดจาก 2 ประเด็น ประเด็นแรก พระสงฆ์บางรูปถือตนเป็นคนดี เคร่งครัดในพระธรรมวินัย สอดคล้องกับการสั่งเกตของผู้วิจัยซึ่งภายในวัดนี้ ดูเงียบสงบ สร้างวัดอย่างเรียบง่าย เน้นวิปัสสนา และการอบรมธรรมะแก่ฆราวาส ดังนั้น หากมีกรรมการที่ประพฤติตนไม่ดี ก็อาจทว่าวัดมีหมอง พระสงฆ์มีอาจปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรม เพราะมีกรรมการคอยควบคุม กิจกรรมของวัด ประเด็นที่สอง พระสงฆ์บางรูปถือตนเป็นผู้หาผลประโยชน์จากฆราวาส ดังนั้น หากไม่มี คณะกรรมการวัดก็อาจเป็นช่องทางให้พระสงฆ์เก็บผลประโยชน์โดยง่าย ปัญหาของวัดจึงขึ้นกับพฤติกรรม ทั้งสองฝ่าย กรรมการวัดบางครั้งมีความขัดแย้งกับชาวบ้านหรือผู้ที่ไม่ได้เป็นกรรมการวัด ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ผลประโยชน์และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ความขัดแย้งมาจากความไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของชาวบ้าน อีกชุมชนหนึ่ง มีปัญหาส่วนตัว บัณฑิตกำลังคนในการสร้างสรรค์ความเจริญแก่วัด

2. ความขาดสามัคคีของฆราวาส ความสามัคคีหรือพลังร่วมของชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้วัดดำรง อยู่ได้ วัดที่ถูกทิ้งร้างหรือถดถอยส่วนหนึ่งเป็นเพราะชุมชนขาดความสามัคคี เช่น การขายที่ดินหรือบ้านให้กับ คนต่างศาสนา ทั้งที่ได้ตกลงกันแล้ว ทำให้ชาวพุทธลดน้อยลง ปรากฏการณ์นี้มักเกิดกับวัดที่อยู่พื้นที่สีแดงหรือ มีเหตุคุกคามบ่อยครั้งเท่านั้น ดังคำสัมภาษณ์ว่า “พวกคนไทยบางหมู่บ้าน ไม่สามัคคี เห็นแก่ตัว เห็นแก่ที่ดิน ตกใจก็ขายไปอยู่ที่อื่น พวกเขaleyดีใจ” (เสริม, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2559) การอยู่ร่วมกัน ระหว่างคนต่างศาสนาไม่ได้เป็นอุปสรรคสำหรับความสงบพื้นที่ในสามจังหวัดมากนัก บางชุมชนความสามัคคี ระหว่างชาวพุทธกับมุสลิมช่วยสนับสนุนให้วัดดำรงอยู่ได้ แม้ชาวพุทธถ้าขัดแย้งกันเองย่อมมีผลต่อวิถีชีวิต พระสงฆ์ การขาดความสามัคคียังมีผลต่อการดำเนินศาสนกิจกรรมของวัด การจัดอาหาร การจัดกิจกรรมใด ๆ วัดต้องพึ่งพาชุมชน

3. ทัศนคติที่มีต่อวัด ทัศนคติที่มีต่อวัดของฆราวาสมีหลายลักษณะ เมื่อนำมาวิเคราะห์สามารถจำแนก ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

3.1 ทัศนคติที่มีต่อพระพุทธศาสนา ความศรัทธาที่มีต่อศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ทัศนคติที่คนส่วนใหญ่มองว่า ศาสนายังมิได้ตอบสนองความต้องการทางจิตใจอย่างแท้จริง อีกทั้งชาวบ้านมี ทางเลือกอื่นที่ตอบสนองความต้องการทางใจได้มากกว่า เช่น วัดแห่งหนึ่งตั้งอยู่ในชุมชนที่ชาวบ้านส่วนหนึ่ง หันไปศรัทธาขอพรหรือพึ่งพิงพินหลาหวด หรือทวดหมอที่นับถือมาตั้งแต่บรรพชน โดยการสร้างรูปปั้นไว้บูชา จัดถวายเครื่องเซ่นไหว้ พึงพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านแทนการเข้าหาพระพุทธรูป ประกอบกับ การไปวัดมี พิธีรตรองค่อนข้างมาก ทำให้ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะมาประกอบศาสนกิจในวัด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “วัดไม่ ตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ถ้าตรงความต้องการยังไ้ก็มา เดี๋ยวนี้โยมจะอ้างว่าไม่ว่างต้องทำมาหากิน เลี้ยงลูก” (พระแดง, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2559) วัดยังถูกมองว่าเป็นที่ประกอบพิธีกรรม

ไม่ได้เห็นเป็นแหล่งเผยแผ่ธรรมะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ วันสำคัญในศาสนา เช่นวันพระ วันเข้าพรรษา มีผู้มาฟังเทศก์ ฟังธรรมน้อย ทศนคติที่เปลี่ยนไปส่วนหนึ่งเกิดจากสื่อต่าง ๆ ที่เผยแพร่พฤติกรรมของพระในทางที่เสื่อมเสีย เช่น พระมั่วสีกา พระดื่มของมึนเมา ไม่เคร่งในพระวินัย ดังคำสัมภาษณ์ว่า “พระสงฆ์ ไม่อยู่ในวินัย เขาเบื่อกว่าไม่จริงก็เยอะ สื่อทำให้พระเสื่อมเสีย ชาวจริงไม่จริงก็ลงเพช เป็นพุทธพาณิชย์ ถึงขนาดเปิดโบสถ์ขายเครื่องรางของขลัง ปลัดขิกก็มี” (พระแดง, นามสมมติ, วันที่ 25 ธันวาคม 2559) ทำให้ฆราวาสประเพณีวัดเป็นพื้นที่จำลองพุทธจักรแต่เพียงกายภาพ หากเปรียบเทียบทัศนคติของคนสูงอายุ มีทัศนคติที่ดีหรือด้านบวกมากกว่าคนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่นับถือพระพุทธศาสนาที่เป็นกะพี้มากกว่าแก่น ดังนั้น จึงเห็นผู้ที่มาทำบุญที่วัดส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นที่พึงใจในยามวิกฤตของชาวพุทธในสามจังหวัด และวัดเป็นที่รวมพลังของชาวพุทธ แต่เป็นเพราะวัยหนุ่มสาวในชุมชนมีน้อยลง ประกอบกับ ถูกครอบงำด้วยแนวคิดใหม่ จากสื่อเทคโนโลยีทำให้ทัศนคติที่มีพระพุทธศาสนาและความจงรักภักดีที่มีต่อวัดที่ลดทอนลง

3.2 ทศนคติที่มีต่อปฏิติการของวัด คนส่วนหนึ่งเห็นว่า วัดเป็นพื้นที่หารายได้ โดยเฉพาะ วัดที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองหรือวัดที่มีเกจิอาจารย์ มีชื่อเสียงทางคุณไสย ดังเห็นว่า วัดใดที่มีชื่อเสียงเรื่องเครื่องราง การรักษาโรค ด้วยเวทมนตร์ การอยู่ยงคงกระพันจะเป็นที่ขึ้นชอบของชาวมาเลเซีย คนเชื้อสายจีนรัฐกลันตันนิยมมาถวายเช่าพระและทำบุญด้วยวงเงินจำนวนมาก เป็นช่องทางให้พระสงฆ์หรือกรรมการวัดหาผลประโยชน์ บางวัดประดิษฐ์สร้างประเพณีจัดงานกุศลเรียไรเงินทำบุญ ไม่ว่ารับบริจาคซื้อกระเบื้องหลังคา สะเดาะเคราะห์สร้างเสนาสนะเพื่อบำรุงวัด กิจกรรมเหล่านี้ชุมชนเห็นเป็นการแอบอ้างงานบุญเพื่อหาประโยชน์เข้าสู่กรรมการผู้จัดงาน ผู้ไม่เห็นด้วยบ้างเอือมระอาหาโอกาสร่วมงานบุญของศาสนาหรือนิกายอื่นด้วย เช่น วัดจีนหรือศาลเจ้า หรือร่วมงานพิธีกรรมแห่เจ้าเข้าทรง หรือเปลี่ยนแปลงไปนับถือศาสนาอิสลาม ยิ่งเมื่อแต่งงานกับมุสลิมไม่รีรอที่จะเปลี่ยนศาสนาทันที การเปลี่ยนสภาพของวัดสะท้อนถึงสังคมบริโภคนิยมที่อยู่เบื้องหลัง ทำให้วัดเป็นพุทธพาณิชย์ พระยึดติดกับวัตถุมากเกินไป ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เป็นทิวของโยมที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไป ชาวบ้านห่างจากศาสนา สังฆทานมีเยอะแล้ว เป็นปัจจัยดีกว่า แต่โยมมองว่าพระติดปัจจัย” (พระสุนัย, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2559) พระสงฆ์และฆราวาสมีความเห็นต่างกัน พระสงฆ์ไม่ต้องการให้มีเครื่องสังฆทานมากเกินไป ความต้องการ เนื่องจากเครื่องสังฆทานหากไม่ได้ใช้จะเสื่อมคุณภาพตามเวลา หากเป็นเงินจะสามารถเปลี่ยนเป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งกว่า หากฆราวาสมองว่า การถวายเงินเป็นการสร้างวัตถุที่อาจนำไปสู่อบายมุข กล่าวคือเงินซึ่งหากสะสมจำนวนมากจะก่อให้เกิดการผิดพระธรรมวินัยได้และนำไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ การที่ฆราวาสมองเห็นวัดเป็นพื้นที่ใช้ศาสนาหรือพิธีกรรมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ ทำให้คนส่วนหนึ่งถดถอยออกจากวัดไทย เพราะเห็นว่าพระมุ่งแสวงหาประโยชน์เป็นเงินมากเกินไป โดยเฉพาะ ปัญหาเงินทองวัดที่เป็นข่าวในปัจจุบัน

3.3 ทศนคติเกี่ยวกับการอุปสมบท การบวชพระในปัจจุบันมีทัศนคติที่แตกต่างจากอดีตอยู่บ้าง คนรุ่นใหม่ คนหนุ่มสาวในสามจังหวัดชายแดนใต้คล้ายกับภูมิภาคอื่น ๆ ที่เห็นว่า การบวชพระเป็นการบวชตามประเพณี เช่น บวชหน้าไฟ บวชตามการขอของบุพการี ทดแทนบุญคุณ บวชแก้บน บวชตามฤดูกาลเข้าพรรษามีน้อยมากที่บวชเพื่อดำรงพระภิกษุตลอดชีพ เพื่อศึกษาพระไตรปิฎกแล้วนำธรรมะไปสั่งสอนผู้อื่นๆ การบวชพระก็เพื่อประทับตราได้ว่าเคยดำรงเพศบรรพชิต ตอบสนองความต้องการของสังคมมากกว่าตนเอง ใช้วันเวลาเป็นของตัวเอง ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ไม่มีคนมาบวช ทำให้ขาดผู้สืบทอด มีแต่บวชหน้าไฟ บวชไม่นาน” “คนบวชน้อย บวช 7 วันไม่เข้าพรรษา ทำให้พระขาด คนบวชตลอดหายาก” (พระสุนัย, นามสมมติ, ผู้ให้สัมภาษณ์ วันที่ 13 สิงหาคม 2559)

การบวชช่วงระยะเวลาสั้น ๆ มีผลทำให้วัดขาดพระสงฆ์ในการประกอบศาสนพิธี วัดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พระสงฆ์มีจำนวนน้อย มีใช้จากเหตุการณ์ความไม่สงบเท่านั้น แต่เป็นเพราะพระใหม่ ๆ ที่มีจำนวนน้อย หรือ สึกก่อนที่จะสร้างรากฐานให้กับวัด นอกจากนี้ มีชาวพุทธจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีแนวคิดที่จะบวชเป็นพระสงฆ์ ในพื้นที่ เพราะเกรงกลัวอันตรายและกลัวไม่สามารถประกอบศาสนกิจอย่างสมบูรณ์ได้ การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ มีหลายทางเลือก แม้ว่าการบวชในพื้นที่สามจังหวัดมีความเสี่ยงภัยที่รัฐสนับสนุน แต่บางคนเห็นว่า ยังไม่คุ้มค่า กับการสุมเสี่ยง พระที่บวชอยู่นานมักเป็นพระอาวุโสที่ไม่มีการกิจด้านสังคมแล้ว เช่น การบวชตลอดชีวิต หลังเกษียณ การบวชหลังการสูญเสียคนในครอบครัว พระเหล่านี้เมื่ออายุมากขึ้นก็มรณภาพ ในขณะที่วัดกัน พระใหม่ ๆ ก็สึกออกเร็ว เป็นผลให้วัดไทยขาดพระไม่สามารถรับภิกษุ หรือใช้โบสถ์เป็นที่อุปสมบท ต้องเกณฑ์ พระจากภูมิภาคอื่นๆ แต่ยังไม่เพียงพอ ชาวพุทธบางคนเห็นว่า การบวชจะเป็นการเติมเต็มพระที่ขาดแคลน และแก้ไขปัญหาของวัดซึ่งเป็นทัศนคติที่ดี แต่ในทางกลับกันการบวชระยะสั้นก็เป็นความจงใจ ทั้งนี้ มิใช่เป็น ปัญหาของพระพุทธศาสนาของไทยเท่านั้น ยังเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางโลก

มูลเหตุจากบรรพชิต

บรรพชิต หมายถึง บุคคลที่บวชเป็นพระภิกษุสงฆ์หรือสามเณร ความถดถอยของวัดนอกจากปัจจัย สาเหตุจากฆราวาสแล้ว ยังมีปัจจัยหรือเงื่อนไขจากพระสงฆ์เอง ที่มีพฤติกรรมอันทำให้ชุมชนหมดความศรัทธา มีหลายมูลเหตุ ดังนี้

1. การจำวัดระยะสั้น ๆ วัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้วัดหนึ่ง ๆ บางแห่งเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาส หรือพระสงฆ์หลายครั้ง การจำวัดของผู้นำสงฆ์ขาดเสถียรภาพ การเปลี่ยนแปลงหลายครั้งมีหลายสาเหตุ นอกจากสถานการณ์ความไม่สงบ ยังเป็นการจัดสรรประโยชน์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันไม่ลงตัว ดังกรณีพระ สงฆ์ได้รับจัดสรรงบประมาณจากเจ้าอาวาสเพื่อสอนวิปัสสนา ต่อมาเงินเพื่อการนี้ลดจำนวนลงทำให้พระที่รับผิดชอบ ไม่สามารถจัดการ และไม่พอใจกับการบริหารจัดการของวัดจึงขอย้ายออกไป นอกจากนี้ พระสงฆ์ต่างภูมิภาค เช่น ภาคกลาง ภาคอีสานมาอยู่ชั่วคราว บ้างมีปัญหาขัดแย้งระหว่างพระต่างภูมิภาคกับพระในท้องถิ่น กับคณะกรรมการวัดหรือชาวบ้าน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ส่งผลต่อเสถียรภาพของพระในวัดแห่งนั้น ดังคำสัมภาษณ์ว่า “มีพระเล่นพรรคเล่นพวก ชอบหาทีม หาพวก แย่งผลประโยชน์กันในวัด” (พระเก่ง, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2559) สะท้อนภาวะการเมืองของวัดและการช่วงชิงพื้นที่ พระที่ไม่สามารถ อดทนต่อภาวะนี้ต้องย้ายออกไป นอกจากนี้ มีการจำวัดระยะสั้น ๆ ตามสภาวการณ์ ย้ายออกไปเพื่ออยู่ใกล้ แหล่งรักษาสุขภาพ บางรูปหลงใหลสีกาต้องสึกออกไป ทำให้ขาดความสืบเนื่องในเชิงบริหาร การสานต่อ นโยบายซึ่งเป็นอีกสาเหตุของการเกิดวัดร้าง ดังกรณีตัวอย่างในอำเภอหนึ่งซึ่งปัจจุบันมีสถานะเป็นสำนักสงฆ์ เนื่องจากเพิ่งได้รับการฟื้นฟูจากการกลายเป็นวัดร้าง สภาวัดมีอาคารปลูกสร้างใหม่ มีร่องรอยเป็นวัดโบราณ ปรากฏซากโบสถ์เจดีย์อยู่กลางทุ่งนาข้างวัด ที่เคยร้างเพราะเจ้าอาวาสปรับเปลี่ยนหลายครั้ง บางรูปสึกก่อน เพราะหลงรักสีกา

2. การติดอบายมุข ปัญหาอบายมุขในวัดยังคงปรากฏ เช่น การเล่นหวย เสพยาเสพติด วัดยังมีกลุ่มคน ที่เห็นผิดเป็นชอบในคราบจิวร มีพระไปหวยหรือซื้อน้ำ การเสี่ยงโชคด้วยการซื้อหวยบางครั้งอ้างเป็นช่องทาง หาเงินเข้าวัด ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พระเล่นหวย ทำให้ชาวบ้านไม่ศรัทธา เอาวัดเป็นที่มั่วสุม ทำให้เด็ก ๆ ไปหาพระนั้น ชาวบ้านไม่ศรัทธา...พระเล่นหวยเอาเงินมาบำรุงวัด ลำพังพึ่งชาวบ้านได้น้อย เล่นทุกอย่าง ถ้าถูกหวยมาเลยได้มาก อาคารที่สำเร็จ เพราะเล่นหวยก็มาก” (กำพล, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม

2559) การเล่นหอยของพระมโหฬารต่อเด็กและเยาวชน พ่อแม่ไม่สามารถจูงใจให้อยู่ในครอบครัว พระทำให้เด็ก ๆ ในชุมชนหลงติดในอบายมุขด้วย เพราะมีเงินจูงใจ เด็ก ๆ ถูกจ้างให้เดินทางไปซื้อหอย บ้างได้รับส่วนแบ่งเมื่อถูกหอย บ้างมาสืบเลขเด็ดในวัดแก่ผู้อื่น นานวันกลายเป็นผู้ซื้อหอยเสียเอง ประการที่สอง การเล่นหอยของพระกลายเป็นทางเลือกใหม่ของการระดมทุนแม่ต้องเสี่ยง รายได้จากการถูกหอยนำมาสมทบสร้างศาลาหรือกุฏิพระ โดยเฉพาะ หอยมาเลเซียเป็นที่นิยมมาก เพราะมีเงินรางวัลมากกว่าการเล่นหอยไทย บางครั้งพึ่งไสยศาสตร์เพื่อหาเลขเด็ด หากพระซื้อเลขใดชาวบ้านที่รู้ชื่อตาม เพราะเชื่อว่าตัวเลขนี้ได้คุ้มครองแล้ว

การเสพยาเสพติดถือเป็นอบายมุขที่ร้ายแรง และไม่อยู่ในวินัยของสงฆ์ที่ควรกระทำ เรื่องยาเสพติดเป็นปัญหาที่เรื้อรังมานานในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างไรก็ตาม การบวชอุปสมบทเป็นเรื่องยากที่จะคัดกรองผู้ที่ปราศจากมลทิน โดยเฉพาะ พระวัยรุ่นบวชใหม่ บวชไม่นาน บางรูปยังพัวพันกับการเสพยา การเสพยามีอิทธิพลต่อฆราวาสที่ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้น หากรู้ว่าพระวัดใดมียาเสพติดจะทำให้คนในชุมชนไปวัดน้อยลง ยาเสพติดส่วนใหญ่เป็นประเภทกระต้อม ยาบ้า ยาไอ โดยเฉพาะ กระต้อมที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นยาเพิ่มกำลังมากกว่าสารเสพติด ประกอบกับ มาเลเซียไม่จัดกระต้อมเป็นยาเสพติด ชายแดนไทยมาเลเซียมีปัญหาสารเสพติดค่อนข้างมาก ปัญหาพระเสพยาเรื้อรังมานานและยากแก้ปัญหาในภาวะที่วัดขาดแคลนพระสงฆ์ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พระใหม่ ๆ เดียวนี้บางคนเคยเสพยา มาเป็นพระก็อดไม่ได้ ผมว่าตม้น้ำในหัวคำดีกว่าตม้น้ำในผ้าเหลือง” (พระเก่ง, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2560) คำว่าตม้น้ำในหัวคำ หมายถึง คนที่ยังไม่ได้บวชหรือยังไม่ได้โกนหัว เป็นมุมมองที่ว่า การตม้น้ำกระต้อมดูเหมือนเรื่องปกติในทัศนะวัยรุ่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ในทัศนะของชาวบ้านการกระทำได้อันเนื่องจากยาเสพติดหากดำรงเพศบรรพชิตย่อมบาปหนักยิ่งกว่าฆราวาส

3. ใส่ใจในกิจวัตรตนเองมากเกินไป พระบางรูปใช้ประโยชน์จากการอาศัยในวัด เพื่อตนเองมากกว่าการปฏิบัติศาสนกิจที่พระสงฆ์พึงมี ทำให้ชุมชนเอือมระอาที่จะเข้าวัด และสร้างแรงกดดันให้ออกจากพื้นที่ การกระทำบางอย่างถูกมองว่า กำลังใช้วัดเป็นช่องทางแก้ปัญหส่วนตัว ดังกรณีวัดแห่งหนึ่งมีพระสงฆ์จากภาคกลางมาประจำวัดตามแผนของฝ่ายความมั่นคง ต่อมาพระองค์นี้มีปัญหาด้านสุขภาพขั้นวิกฤติต้องใช้เงินจำนวนมากในการรักษา คนในชุมชนเห็นว่า เบียดบังเงินวัดไปใช้ส่วนตัว สร้างความไม่พอใจและหลีกเลี่ยงไปวัดที่มีพระสงฆ์นี้อาศัยอยู่ พระสงฆ์จากภาคอื่น ๆ ที่มาอาศัยอยู่เพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนบางครั้งก่อปัญหากับคนในชุมชน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พระที่อื่นมาอยู่บางทีก็สร้างปัญหา เอาเงินไปใช้เอง เอาไปรักษาตัว ให้ลูกหลานตัวเอง ได้มากแล้วก็ไป ทิ้งปัญหาให้วัด บางคนมาอยู่วัดตั้งหลักจะไปมาเลยต่อได้เงินมากกว่า” (อุทัย, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2559) ปัจจุบันวัดไทยในกลันตันมีปัญหาล้ายวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนใต้ ที่บางวัดขาดพระสงฆ์ไม่สามารถประกอบพิธีอุปสมบท ต้องร้องขอพระจากวัดไทยตามชายแดนไทย พระสงฆ์ที่ไปบ้างเป็นคนภาคอื่น อยู่วัดในสามจังหวัดชั่วคราวแล้วไปอยู่วัดในมาเลเซียเสมือนทำตามความต้องการของชุมชนแต่แฝงประโยชน์ตนเอง พระบางรูปกินอาหารกลางคืน ดูหนัง ฟังเพลง โดยเฉพาะ พระวัยหนุ่มหรือวัยรุ่น ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่าไม่เหมาะสมกับคุณลักษณะของพระสงฆ์ บ้างหลีกเลี่ยงการทำวัตรเช้า วัตรเย็นหรือทำเป็นบางวัน กิจของสงฆ์ไม่ได้กระทำอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แต่สนใจทำชีวิตให้สุขสบาย พระรุ่นใหม่บางรูปใส่ใจสังคมออนไลน์ สนใจสังคมภายนอกมากกว่าชีวิตคนในชุมชน หากพระสงฆ์ไม่สนใจชาวบ้านวัดจะขาดการสนับสนุนจากชุมชนส่งผลให้วัดถดถอยลง

4. **ให้ความช่วยเหลือทางสังคมน้อย** วัดไทยนอกจากเป็นที่ประกอบกิจการทางพุทธศาสนา ยังเป็นแหล่งสังคมสงเคราะห์ การช่วยเหลือด้านสาธารณกุศล การจัดกิจกรรมการกุศล การบันเทิงของชุมชน วัดบางแห่งเป็นแหล่งพบปะรังสรรค์ชาวไทยกับชาวมาเลเซีย วัดใดละเลยกิจกรรมสังคม งานสังคมสงเคราะห์หรือเพิกเฉยต่อความทุกข์ร้อนของชุมชน จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเหินห่าง ความสนใจสังคมรอบวัดของพระสงฆ์ที่น้อยเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น ลักษณะนิสัยประจำตัวของพระ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “พระเขียว (นามสมมติ) เอาแต่วิปัสสนา ไม่สนใจชาวบ้าน พระที่เคร่งวินัยไม่ค่อยสนใจชาวบ้าน ชอบอยู่เงียบ ๆ ไม่ยุ่งกับใคร” (สมพร, นามสมมติ, สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2559) อย่างไรก็ตาม ยังมีเหตุผลซับซ้อน บ้างเกรงว่าการทำกิจกรรมภายนอกอาจได้รับอันตราย การช่วยเหลือด้านสาธารณกุศลต้องเดินทางบ่อยครั้งอาจมีผู้ไม่หวังดีคอยลอบทำร้าย แม้จัดกิจกรรมในวัดที่มีคนจำนวนมาก ๆ ก็อาจสุ่มเสี่ยงจากผู้ไม่หวังดี วัดดำรงอยู่ได้และยังคงเป็นที่ศรัทธาของชุมชน มักเป็นวัดที่คอยช่วยเหลือสังคมในกิจกรรมต่าง ๆ เสมอ พระสงฆ์ โดยเฉพาะ เจ้าวาสต้องมีคุณธรรมและบารมีแก่กล้า ดังตัวอย่างวัดแห่งหนึ่ง ทางวัดมอบเงินเป็นค่าเล่าเรียนแก่มุสลิมที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ให้เงินแก่มุสลิมที่บ้านได้รับความเสียหาย มุสลิมแต่งงานไปร่วมงาน ชาวมุสลิมในพื้นที่ศรัทธาในเจ้าอาวาสนี้มาก เมื่อมีงานวัดอิหม่ามมาร่วมงานเสมอ มีมหรสพการแสดงดนตรี หนึ่งตระกูลในวัดโดยไม่เกรงกลัวอันตราย (นัย, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม 2559) เป็นเพราะเจ้าอาวาสมั่นใจในความคิดของตนในการช่วยเหลือคนทุกศาสนา สร้างบารมีมาอย่างยาวนาน ชาวมุสลิมจึงช่วยปกป้องคุ้มครองวัด การให้ความช่วยเหลือสังคมน้อยจะไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนคนต่างศาสนา เป็นเหตุให้วัดซบเซาและถดถอยลงได้

มูลเหตุจากงานก่อสร้าง สาธารณูปโภค

วัดไทยมีงานก่อสร้างที่จำเป็นต่อการดำรงสถานะ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับการก่อสร้างหรือบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตามภาวะฝืดเคืองทางเศรษฐกิจ กองทุนสำรองสำหรับงานก่อสร้างมีไม่มากนัก เนื่องจากคนมาทำบุญน้อยลงก็ได้ส่งผลให้วัดยับยั้งการพัฒนา ปัญหางานก่อสร้างมีหลายสาเหตุ เช่น ข้างฝีมือทางศิลปกรรมมีต้นทุนแพงขึ้น วัสดุก่อสร้างราคาสูง หรือการถูกเอารัดเอาเปรียบ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

1. **ปัญหาเกี่ยวกับช่าง** งานก่อสร้างของวัด โดยเฉพาะ ด้านศิลปกรรมไทย ส่วนใหญ่ว่าจ้างจากคนนอกพื้นที่ คนในสามจังหวัดมีน้อยที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านศิลปะ บ้างนายช่างมาจากภาคกลาง อีสาน บางแห่งใช้แรงงานพม่า การติดต่อช่างมาดำเนินการก่อสร้างของวัดขึ้นกับจังหวะและโอกาส บางวัดติดต่อโดยง่ายเพราะพระหรือคณะกรรมการวัดรู้จักเป็นการส่วนตัวหรือมีเครือข่าย ช่างบางคนเสนอราคาค่อนข้างสูงเกรงเหตุร้ายจากสถานการณ์ โดยเฉพาะ จากจังหวัดนอกพื้นที่ ช่างในพื้นที่บางที่ตั้งราคาสูงแต่คุณภาพต่ำหรือทักษะไม่มากพอ ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้ “ช่างในพื้นที่ขอตั้งราคาสูง ๆ โกงมั้ง ฝีมือไม่ค่อยเท่าไร สู้ช่างภาคอื่น ๆ ไม่ได้” (พระนง, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2559) ปัญหางานก่อสร้างภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบเป็นสาเหตุหนึ่งของการติดต่อช่างที่ยากขึ้น ช่างมีการเสนอค่าแรงงานที่สูงขึ้น โดยเฉพาะ ช่างฝีมือดีด้านการตกแต่งลวดลายกระหนก การแก้ปัญหาของวัด คือ การออกแบบลายกนกให้เรียบร้อยจากที่อื่น ๆ แล้วขนส่งเป็นชิ้น ๆ มาประกอบที่วัด ส่วนช่างภายในสามจังหวัดไม่เสียค่าเดินทางมากนัก เพิ่มค่าเสี่ยงภัย แต่ฝีมือดีหายาก ช่างเหล่านี้เหมาะกับงานทั่วไป เช่น ศาลาวัด กุฏิ โรงธรรม แต่ถ้าเป็นโบสถ์ซึ่งค่อนข้างประณีตต้องใช้ช่างมืออาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ต่างพื้นที่เช่น เพชรบุรี อยุธยา กรุงเทพฯ ฯลฯ

2. **ปัญหาด้านการดำเนินการ** การดำเนินการก่อสร้างบางครั้งอาศัยช่องโหว่ของสถานการณ์ความไม่สงบ แสวงหาประโยชน์จนทำให้วัดสูญเสียต้นทุนในการดำเนินการ ดังกรณีวัดแห่งหนึ่ง เจ้าอาวาสเป็นที่

ยอมรับเรื่องคาถาอาคม การดูดวงชะตา เสกคาถาเวทย์มนต์ แต่ถูกคดโกงจากเงินสร้างโบสถ์ มีบุคคลอ้างว่าเป็นเจ้าหน้าที่สำนักพุทธศาสนาสำรวจวัดในสามจังหวัด เพื่อหาทางช่วยเหลือและเยียวยาจิตใจ โดยกล่าวว่าได้รับอนุมัติจากสำนักพุทธศาสนาแล้วประมาณ 10 ล้าน ขอให้เจ้าอาวาสเขียนโครงการโดยขอส่วนแบ่งจากการดำเนินการ 10 เปอร์เซ็นต์ เจ้าอาวาสเขียนโครงการตามคำแนะนำและโอนเงินประมาณ 1 ล้านบาท หลังจากนั้นนัดหมายให้พระไปรับเช็คส่วนที่เหลือ เมื่อไปธนาคารปรากฏผลเช็คดังกล่าวไม่สามารถรับเงินและติดต่อเจ้าหน้าที่นั้นไม่ได้ ทำให้สูญเสียทุนสำรองที่จะก่อสร้างให้กับมิชชันนารี ปัจจุบันยังไม่สามารถจับกุมคนร้ายเรื่องนี้เป็นที่โจษจันดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ท่านถูกโกง คงอาย หมองูตายเพราะงู เป็นพระหมอดูแต่ไม่ดูตนเอง จึงทำให้โบสถ์สร้างขาดต้องหาเงินใหม่” (พระเอิบ, นามสมมติ, สัมภาษณ์, วันที่ 25 ธันวาคม 2559) การดำเนินการสร้างบางครั้งวัดได้รับการอนุเคราะห์จากนักวิชาการส่วนกลาง โบสถ์วัดหนึ่งได้รับการออกแบบจากนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ในกรุงเทพฯ โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย แต่เมื่อสร้างจริงต้องปรับเปลี่ยนใหม่ เนื่องจากผู้ออกแบบไม่ได้เดินทางมาศึกษาพื้นที่จริง เพราะกลัวอันตรายส่งเพียงแบบแปลน ทำให้เจ้าอาวาส พระสงฆ์ และกรรมการวัดต้องช่วยพิจารณาอีกครั้งส่งผลให้โครงการของวัดชะงักงัน

3. ปัญหาด้านงบประมาณ การก่อสร้างบำรุงศิลปวัฒนธรรมของวัดต้องใช้งบประมาณมากน้อยตามแต่ละประเภทของอาคาร นับตั้งแต่มีสถานการณ์ความไม่สงบ เงินทุนที่เข้าวัดโดยเฉลี่ยมีน้อย เนื่องจากไทยพุทธน้อยลง คนต่างจังหวัดไม่มาทอดกฐิน ทอดผ้าป่าตั้งแต่ก่อน มีหลายหน่วยงานให้ความช่วยเหลือแต่ไม่ได้กระทำอย่างจริงจัง มิได้ส่งเสริมบรรยากาศของประเพณีไทยดังแต่ก่อน ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “วัดไม่มีเจ้าภาพมาทอดกฐินไม่มีรายได้ พอจะจัดให้ไปรับที่หอประชุม มอ. หาดใหญ่ เป็นเจ้าภาพจากกรุงเทพมหานครถวายที่ มอ. แทน” (พระวินัย, นามสมมติ, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2559) งบประมาณส่วนใหญ่ขอจากสำนักพุทธศาสนา มาใช้ในการก่อสร้างแต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ตามเป้าหมาย และตัดพ้อด้วยความน้อยใจจากการดูแลความเป็นอยู่ของพุทธศาสนิกชนใน 3 จังหวัดชายแดน การของบประมาณนี้เป็นธรรมเนียมประจำปี ของทุกวัด ซึ่งวัดต้องเขียนโครงการเพื่อเสนอของบประมาณก่อสร้างหรือซ่อมบำรุง การเขียนมักรวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้ได้งบมาแบ่งปันหลายวัดโบสถ์ชำรุด ของบบูรณะไม่ได้ตามเป้าหมายทำให้โบสถ์ทรุดโทรมลง ต้องใช้เงินสะสมของวัดซึ่งขึ้นกับกำลังของประชาชน สิ่งก่อสร้างใหม่ส่วนใหญ่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่าง ๆ งบประมาณในการดำเนินการจัดสร้างอารามสถานของวัดต้องพึ่งพาทุนดำเนินจากประชาชน ภาคเอกชน หรือรัฐอย่างมาก สภาพคนชุมชนปัจจุบันประสบปัญหาเศรษฐกิจ ยางพาราราคาตกต่ำ พืชผลเกษตรไม่ออกผลตามฤดูกาล และผลไม้ราคาถูกเนื่องจากไม่มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อดังแต่ก่อน กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดที่เคยโน้มน้าวให้มาทำบุญชะงักงัน เช่น การจัดมรสพในงานวัด การออกร้านในคืนสมโภชกฐิน งานฉลองพัตยศ ในอดีตวัดเป็นแหล่งบันเทิง มีการแสดงหนังตะลุง หนังกลางแปลง มโนราห์ ดนตรี ฯลฯ ซึ่งเชิญชวนให้คนต่างถิ่นมาร่วมงานจำนวนมาก โดยเฉพาะ วัดตามแนวชายแดนไทยจังหวัดนราธิวาส ที่มีชาวมลายูเชื้อสายสยามมาร่วมงานจำนวนมากและเป็นการสำคัญในการระดมเงินบริจาค บางวัดต้องเดินทางไปขอรับบริจาคสร้างโบสถ์ในประเทศมาเลเซีย ให้กรรมการวัดที่มีเครือญาติในมาเลเซียช่วยเหลือ เพื่อสรรหางบประมาณดำเนินการต้องเพิ่มงบให้มากพอจ่ายรายจ่าย วัดบางแห่งมีศูนย์พิเศษอยู่ในวัด เสียค่าใช้จ่ายมาก เช่น ศูนย์อบรมพุทธศาสนา ค่ายทหารซึ่งต้องจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าสาธารณูปโภคมากกว่าวัดอื่น ๆ

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษามูลเหตุการเปลี่ยนสภาพของวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในด้านที่ทำให้วัดชบเซาลงกว่าอดีต ชลอตัวหรือร้างเกิดจากหลายมูลเหตุ ที่เด่นชัดและเป็นตัวแปรหลัก ๆ คือ ต้นเหตุจากสถานการณ์ความไม่สงบ โดยมีปัจจัยร่วม ได้แก่ 1) ที่ตั้งของวัดอยู่ห่างจากชุมชนไทยพุทธ วัดบางแห่งอยู่ห่างจากชุมชนไทยพุทธ การเดินทางสัญจรไปมา บิณฑบาตรต้องผ่านพื้นที่เปลี่ยว ผ่านแหล่งอาศัยของผู้เห็นต่าง หลังจากมีสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พระไม่สามารถปฏิบัติศาสนกิจที่ห่างไกล ขณะเดียวกันชาวบ้านห่างไกลไม่กล้านำอาหารมาถวายที่วัด สอดคล้องกับผลการศึกษาของประสงค์ โดนด [14] ที่พบว่า สาเหตุความขัดแย้งที่กระทบกับพระสงฆ์ ประชากรส่วนใหญ่เห็นว่า เกิดจากขบวนการแบ่งแยกดินแดน ต้องการทำร้าย และฆ่าพระสงฆ์ขณะที่ออกไปบิณฑบาต และเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ศาสนาพุทธหมดไปจากพื้นที่ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่นเดียวกับผลการศึกษาของสมบูรณ์ บุญญฤทธิ์ และคณะ [3] ที่พบว่า ผลกระทบต่อการดำรงชีวิตพระภิกษุ สามเณรในภายใต้สถานการณ์ไม่สงบ ได้แก่ ผลกระทบต่อการบิณฑบาตที่ไม่มีความสะดวกและปลอดภัย การบิณฑบาตรทุกครั้งต้องมีเจ้าหน้าที่ทหารคอยคุ้มกัน ผลกระทบด้านการเผยแผ่หลักคำสอน พระภิกษุไม่สามารถเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ ไม่สามารถออกไปเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในพื้นที่ไกล วัดมีพระสงฆ์จำพรรษาน้อยลง กังวลกับชีวิตของตนเอง ทั้งนี้ ยังสอดคล้องกับข้อมูลศูนย์ปฏิบัติการตำรวจจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศตจ.) [15] ที่ระบุว่า มีพระสงฆ์มรณภาพจากเหตุรุนแรงในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 จนถึง พ.ศ. 2558 รวม 19 รูป บาดเจ็บ 25 รูป 2) สาเหตุจากการละถิ่นฐานของชาวพุทธ สถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงเกิดขึ้นต่อเนื่อง ชาวพุทธที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สีแดง ที่สุ่มเสี่ยงเหตุรุนแรงบ่อยครั้งค่อย ๆ อพยพโยกย้ายออกไป ชาวพุทธที่เคยทำบุญที่วัดลดลง วัดขาดการบำรุงรักษาทำให้วัดไทยค่อย ๆ ทรุดทรอย ไม่อาจดำรงสถานะของวัด ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลาง และเฟื่องฟูมาก่อน สอดคล้องกับผลการศึกษาของธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอภิชาติ จันทรแดง [16] ที่สรุปว่า คนไทยพุทธมีการหดตัว เพราะอัตราการย้ายเข้ามาอยู่ในใหม่มีน้อยกว่าอัตราการย้ายออก นอกจากนี้ เด็กรุ่นใหม่ที่เกิดในชุมชนส่วนมากเลือกจะไม่กลับมาอยู่ในชุมชน จะไปทำงานนอกพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ พระสงฆ์มีการย้ายออกจากวัดไปอยู่ในที่ปลอดภัยต่างจังหวัด

มูลเหตุการเปลี่ยนแปลงอาจพิจารณาได้จากสภาพคนในชุมชน โดยแยกเป็นปัจจัยจากฝ่ายฆราวาส และฝ่ายบรรพชิต ด้านฝ่ายฆราวาส ได้แก่ 1) พฤติกรรมของคณะกรรมการวัด กรรมการวัดที่ประพฤติดีมีชอบการสรรหาที่ไม่ผ่านความเห็นชอบ หรือวัดเลือกกรรมการเพียงคนสนิท 1-2 คนเพื่อให้ถูกต้องตามระเบียบกฎหมายมิได้กระจายหรือได้รับการพิจารณาจากชุมชน 2) ความขาดสามัคคี การไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงของคนในชุมชนการขายที่ดินหรือบ้านให้กับคนต่างศาสนา ทำให้ชาวพุทธลดลง เมื่อน้อยลงส่วนที่เหลือยิ่งถูกกดดันให้ที่สุดต้องย้ายออกไป การย้ายแต่ละครัวเรือนสะท้อนถึงความหมดหนทางแข่งขัน เป็นความสามัคคีพากันหนีมากกว่าพากันอยู่ การขาดความร่วมมือร่วมใจที่จะตั้งถิ่นฐานและรักษาวัดตนเองต่อไปส่งผลกระทบต่อวัดในชุมชน มีผู้มาทำบุญน้อยลงและกลายเป็นวัดร้าง สอดคล้องกับผลการศึกษาของพระมหาปริดา ชันติโสภโณ (บัวเมือง) [2] ซึ่งพบว่า สถานการณ์ความรุนแรงส่งผลกระทบต่อความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ประชาชนไม่กล้าออกไปประกอบอาชีพ ขาดแคลนรายได้มีการลงทุนน้อยทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทำให้เกิดการว่างงาน ทำให้ชาวไทยพุทธมีความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต และทรัพย์สิน จนเป็นเหตุให้มีการอพยพย้ายถิ่นของชาวไทยพุทธในพื้นที่

มูลเหตุจากฆราวาสยังเกี่ยวข้องกับทัศนคติที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทัศนคติที่มีอิทธิพลต่อวิถีหลายประการ ได้แก่ 3.1) ทัศนคติที่มีต่อพระพุทธศาสนา ความศรัทธาที่มีต่อศาสนา ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ทัศนคติที่คนส่วนใหญ่มองว่า ศาสนายังไม่ได้ตอบสนองความต้องการทางจิตใจอย่างแท้จริง อีกทั้งชาวบ้านมีทางเลือกอื่นที่ตอบสนองความต้องการทางใจได้มากกว่า ประกอบกับถูกครอบงำด้วยแนวคิดใหม่ ๆ จากเทคโนโลยีทำให้ทัศนคติที่มีต่อพระพุทธศาสนาและวัดลดทอนลง สอดคล้องกับแนวคิดของเตชปัญโญภิกขุ [17] ที่ว่าปัจจุบันผู้คนไม่ค่อยจะเข้าวัดกัน เพราะสมัยนี้มีความเจริญทางวัตถุมาก วัฒนธรรมทางตะวันตกที่นิยมวัตถุได้เข้ามาทำลายวัฒนธรรมความสุขทางจิตใจของคนไทยไปเสียหมด ผู้คนหันมานิยมความสุขจากวัตถุนิยม คือ เรื่องการมรณ ความสวยงาม ความสนุกสนานรื่นเริง และสิ่งของฟุ่มเฟือย รวมทั้งแสวงหาเกียรติยศชื่อเสียง จึงไม่สนใจความสุขทางจิตใจ 3.2) ทัศนคติที่มีต่อปฏิบัติการณ์ของวัด คนส่วนหนึ่งเห็นว่า วัดเป็นพื้นที่หารายได้ บางวัดประดิษฐ์สร้างประเพณีจัดงานกุศลเรียไรเงินทำบุญ รับบริจาคซื้อกระเบื้องหลังคาผ่านกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ จัดงานสะเดาะเคราะห์เพื่อระดมเงินสร้างเสนาสนะ กิจกรรมเหล่านี้ชุมชนเห็นเป็นการใช้วัดสร้างธุรกิจ หารายได้จากเครื่องรางของขลัง กลายเป็นพุทธพาณิชย์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของภณกุล ภาควรรณคดี [18] ที่พบว่า สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามทุนนิยมและบริโภคนิยม ก่อให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติทางศาสนาของคนไทย เกิดการผันแปรความเชื่อและการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาแตกต่างไปจากเดิม โดยมีพฤติกรรมบุญพาณิชย์เป็นเงื่อนไขและพฤติกรรมสำคัญที่เชื่อมโยงและเกื้อหนุนกระบวนการพุทธพาณิชย์ ผ่านการแสดงออก คือ พิธีกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรม บุคคลในกิจกรรม ราคาค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม และแผนการตลาด สอดคล้องกับความเห็นของพระพรหมคุณาภรณ์ [1] ที่เห็นว่า ปัญหาของวัดไม่ใช่เป็นเพราะนับถือพุทธศาสนา แต่เป็นเพราะคนไทยละทิ้งพุทธศาสนา การขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา ไม่รู้จักแยกแยะอันไหนควรไม่ควรกราบไหว้ อันไหนของจริงอันไหนของปลอม ข้อค้นพบนี้ส่วนที่เด่นชัดคือวัดกลายเป็นพื้นที่แสดงความอ่อนแอทางพระพุทธศาสนา แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้สถานการณ์ที่ไม่สงบได้ซ้ำเติมให้ความอ่อนแอนี้มีมากขึ้น 3.3) ทัศนคติเกี่ยวกับการอุปสมบท เห็นการบวชเพียงธรรมเนียมปฏิบัติเฉพะกิจ เช่น บวชแก้บน บวชหน้าไฟ ทดแทนบุญคุณ บวชตามคำขอของบุพการี บวชเฉพาะเข้าพรรษาไม่ได้บวชเพื่อศึกษา สืบทอด และเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีน้อยมากที่บวชเพื่อดำรงสมณเพศตลอดชีพ สอดคล้องกับผลการศึกษาของชาญณรงค์ บุญหนุน [19] ซึ่งพบว่า ปัจจุบันคนรุ่นใหม่นิยมการบวชในระยะสั้นมาก และมักบวชในเวลาช่วงนอกพรรษา ต่างจากเมื่อ 40 ปีมาแล้ว การบวชระยะสั้นมีตั้งแต่ 7-15 วัน ซึ่งนับว่าแตกต่างกันมากทั้งในช่วงเวลาและระยะเวลา

ด้านฝ่ายบรรพชิต มูลเหตุปัจจัยที่เกิดจากบรรพชิต ได้แก่ 1) การจำวัดระยะสั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดหลายครั้ง การจำวัดของผู้เณรในวัดหนึ่ง ๆ ขาดเสถียรภาพ การเปลี่ยนแปลงหลายครั้งมีหลายสาเหตุ นอกจากสถานการณ์ความไม่สงบยังเป็นความขัดแย้งระหว่างสงฆ์ด้วยกันหรือกับประชาชน จำต้องย้ายไปอยู่วัดอื่น ๆ ความลุ่มหลงในกามตัณหาต้องสึกออกก่อน ขาดแคลนพระซึ่งมีทักษะด้านศาสนพิธีและเทศนา พระที่ดำรงอยู่พอเริ่มมีทักษะก็ลาบวช มีพระใหม่อยู่เรื่อย ๆ ไม่สนองต่อความต้องการของชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของชาญณรงค์ บุญหนุน [19] ที่พบว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ลดจำนวนลง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะวัดขาดผู้ให้การศึกษาหรือแนะนำคำสอน ขาดความรู้ความสามารถ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเพิงบวชได้ไม่นาน 2) การติดอบายมุขของพระสงฆ์ ภายในวัดยังคงปรากฏพระเล่นหวย เสพยาเสพติด

วัดกลายเป็นแหล่งรวมวัยรุ่นหลงผิดซึ่งมีอิทธิพลต่อบุตรหลานคนในชุมชน ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับแนวคิดของพระไพศาล วิสาโล [20] ที่พบว่า เหตุผลหนึ่งของปัญหาวัดปัจจุบันเกิดจากพระสงฆ์ทำตนเองไม่น่าศรัทธา เจ้าอาวาสจำนวนไม่น้อยทำตัวน่าเบื่อ มีชีวิตหรือความรู้สึกนึกคิดไม่ต่างกับฆราวาส ทำให้ประชาชนไม่กระตือรือร้นที่จะส่งบุตรหลานมาบวช นอกจากนี้ พระบางรูปทะเลาะกันพระด้วยกันหรือฆราวาส 3) พระใส่ใจในกิจวัตรตนเองมากเกินไป มีพระบางรูปใช้ประโยชน์จากการอาศัยในวัดเพื่อตนเองมากกว่าการปฏิบัติศาสนกิจที่พระสงฆ์พึงมี เช่น นั่งวิปัสสนาอย่างไม่สนใจชาวบ้าน แสวงหาผลประโยชน์เพื่อส่วนตัวจากเงินทำบุญหรือเงินบริจาค ฉันทาหารกลางคืน การดูหนัง ฟังเพลง สนุกเฮฮาขาดวินัยสงฆ์ ทำให้ชุมชนเอือมระอาที่จะเข้าวัด ไม่ค่อยร่วมทุกข์กับสิ่งที่ชุมชนกำลังมีปัญหา สอดคล้องกับแนวคิดของพระภุชงค์ หอมแก้ว [21] ที่ว่า ปัจจุบันพระสงฆ์ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการเรียกร้องสิทธิของคณะบุคคลเท่าที่จำเป็น คงเหลือบทบาทบิณฑบาต บังสกุล สังฆทาน และสวดมนต์ ซึ่งเป็นเรื่องกิจวัตรประจำวัน และกิจกรรมทางพิธีกรรมโดยไม่ใส่ใจต่อทุกข์และความต้องการของสังคมรอบด้าน 4) พระให้ความช่วยเหลือสังคมน้อย ลดการจัดกิจกรรมการกุศล หรือสาธารณประโยชน์ หากวัดใดละเลยกิจกรรมสังคม หรือเพิกเฉยต่อความต้องการของชุมชน จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเหินห่าง ความสนใจสังคมรอบวัดของพระสงฆ์ซึ่งน้อยขึ้นกับหลายปัจจัย เช่น อุปนิสัยส่วนตัวของพระ กลัวอันตราย หรือขาดคนอุปถัมภ์ สอดคล้องกับผลการศึกษาของสมบูรณ์ บุญญฤทธิ์ และคณะ [3] ที่พบว่า ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพระภิกษุสามเณรมีปัญหาด้านสังคมสงเคราะห์ ขาดความเชื่อมั่นในการดำเนินกิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ เพราะความหวาดระแวงระหว่างไทยพุทธกับไทยมุสลิมที่มีมากขึ้น ขาดส่วนร่วมเนื่องจากบุคคลผู้สนับสนุนด้านต่าง ๆ ไม่กล้าเข้ามาในพื้นที่ จนกิจกรรมสังคมสงเคราะห์แก่ชุมชนบางอย่างต้องยกเลิกไป และชาญณรงค์ บุญหนุน [19] ที่พบว่า วัดขาดบทบาทหน้าที่ทางสังคมดังที่เคยเป็นมาแต่ก่อน มีแต่บทบาทตามประเพณี เช่น การทำบุญ ทำพิธีทางศาสนา จึงไม่สามารถโน้มน้าวให้คนเข้าวัดและมาใช้ชีวิตในวัดดังแต่ก่อน

นอกจากนี้ ยังมีมูลเหตุจากงานก่อสร้าง งานสาธารณูปโภค วัดไทยมีงานก่อสร้างที่จำเป็นต้องการดำรงสถานะ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับการก่อสร้างหรือบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตามจากภาวะฝืดเคืองทางเศรษฐกิจ กองทุนสำรองสำหรับงานก่อสร้างมีไม่มากนัก เนื่องจากคนมาทำบุญน้อยลงก็ส่งผลให้วัดยับยั้งการพัฒนา ปัญหางานก่อสร้างมีหลายสาเหตุ ได้แก่ 1) ปัญหาเกี่ยวกับช่าง งานก่อสร้าง งานศิลปกรรมของวัดโดยเฉพาะลวดลายไทย ส่วนใหญ่ว่าจ้างคนนอกพื้นที่ คนในสามจังหวัดมีน้อยที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านศิลปะไทย ส่วนใหญ่มาจากภาคกลาง อีสาน ช่างบางคนเสนอราคาค่อนข้างสูงเกรงเหตุร้ายจากสถานการณ์ต้องใช้เวลาเสาะหาช่างศิลปะไทย ดังที่บวรเวท รุ่งรุจี [22] เห็นว่า ช่างศิลปะไทยเป็นอาชีพที่ต้องมีทักษะด้านปัจจุบันนี้หาได้ยากขึ้น แม้แต่กรมศิลปากรยังขาดแคลน ต้องหาทางแก้ปัญหา สถาปนีสระทอนให้ว่า ช่างที่มีฝีมือมักจะอยู่ในส่วนกลาง อยู่รับจ้างที่มีค่าตอบแทนมาก หรือมากกว่าที่จะมาเสี่ยงวัดไทยในสามจังหวัดจึงค่อนข้างลงทุนสูงกับการทำวัดให้สวยงาม 2) ปัญหาด้านการดำเนินการ การดำเนินการก่อสร้างมีการอาศัยช่องโหว่ของสถานการณ์ความไม่สงบ แสวงหาประโยชน์จนทำให้วัดสูญเสียต้นทุนในการดำเนินการ การสร้างโบสถ์บางวัดได้รับการอุดหนุนแบบแปลนจากนักวิชาการส่วนกลาง แต่เมื่อทำจริงต้องปรับเปลี่ยนใหม่เนื่องจากผู้ออกแบบไม่เดินทางมาศึกษาพื้นที่จริง เพราะกลัวอันตราย ส่งผลให้การก่อสร้างโบสถ์ล่าช้า 3) ปัญหาด้านงบประมาณ การก่อสร้างต้องใช้งบประมาณมากน้อยตามลักษณะสถาปัตยกรรมแต่ละแห่ง นับตั้งแต่มีสถานการณ์ความไม่สงบ เงินทุนที่เข้าวัดโดยเฉลี่ยมีน้อย เนื่องจากไทยพุทธน้อยลง คนต่างจังหวัดไม่มาทอดกฐิน

ทอดผ้าป่าตั้งแต่ก่อน ในอดีตมีมหรสพในวัดที่จูงใจให้ชาวพุทธร่วมมาทำบุญ ปัจจุบันน้อยลงมาก สอดคล้องกับผลการศึกษาของวิทวัส ช้างคร [5] เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวพุทธ หลังภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2547-2553 ในชุมชนหนึ่งพบว่า วิถีชีวิตในระดับสถาบันศาสนา และความเชื่อมีผลกระทบ พิธีกรรมที่จัดในช่วงเวลากลางคืนได้เลื่อนเวลาเร็วขึ้น พิธีกรรมที่มีงานเลี้ยงจบเร็วขึ้นหรือลดเวลา งดงานรื่นเริงประจำปี ชาวบ้านลดนันทนาการนอกเคหสถาน โดยเฉพาะ กลางคืนมีหลายหน่วยงานให้ความช่วยเหลือแต่ไม่ได้กระทำอย่างจริงจัง งบประมาณในการดำเนินการจัดสร้างอารามสถานของวัดต้องพึ่งพาทุนดำเนินจากประชาชน ภาคเอกชน ปัจจุบันพืชผลเกษตรกรรมราคาถูก ไม่ค่อยมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อตั้งแต่ก่อน กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดที่เคยโน้มน้าวให้มาทำบุญชะงักงัน เพราะประสบปัญหาเศรษฐกิจ รายได้น้อยลงทำให้วัดต้องหยุดยั้งความเจริญเติบโต โดยเฉพาะ การสร้างปูชนียสถาน ซึ่งต้องใช้เงินจำนวนมาก สอดคล้องกับผลการศึกษาของพระทรงเกียรติ ศรีจันทร์ [4] ที่ศึกษาวิถีชีวิตชาวพุทธในชุมชนอีกแห่งหนึ่งของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่า สถานการณ์มีผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชาวพุทธมีรายได้น้อยลง ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติ

จากข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า สภาพการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ดังที่ศิริรัตน์ แอดสกุล [11] และสุริชัย หวันแก้ว [13] ให้แนวคิดที่ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสาเหตุหนึ่งมาจากสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมมีทั้งที่เกิดจากธรรมชาติ และมนุษย์จงใจให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม เฉพาะกรณีในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ดูเหมือนว่า มนุษย์จะเป็นมูลเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อันเกิดจากการถูกกระทำโดยภายนอก และการกระทำโดยคนในชุมชนเอง กล่าวคือการเปลี่ยนสภาพวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่อาจยืนยันเพียงสถานการณ์ความไม่สงบเท่านั้น แต่ยังมีมูลเหตุอื่นซึ่งแอบแฝงและซับซ้อนอยู่ภายใน ที่ซ่อนเร้นนี้อาจคล้ายปัญหาวัดไทยภูมิภาคอื่น ๆ ที่กำลังประสบเช่นเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ด้านนโยบาย การจัดการวัดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบ นอกจากหน่วยความมั่นคงจะช่วยปกป้องอภิบาลวัดแล้ว ควรมีองค์กรศาสนาคอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของพระสงฆ์สภาพแวดล้อมวัด เนื่องจากสภาพวัดมีปัญหาคล้ายกับภูมิภาคอื่น ๆ ที่พระสงฆ์บางรูปไม่รักษารัฐวินัย ทำให้ประชาชนเข้าวัดน้อยลง นอกจากนี้ ควรมีกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาการจำวัดระยะสั้น ๆ ของพระสงฆ์ ควรมีการกลั่นกรองคุณภาพพระสงฆ์จากภูมิภาคอื่นที่มีจิตอาสาไปช่วยเหลือด้วย ไม่แต่เพิ่มปริมาณเท่านั้น แหล่งทุนควรสนับสนุนวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชน เน้นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการรักษาวัดไทยให้คงอยู่ เพื่อสร้างการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

2. ด้านการท้าวิจัยครั้งต่อไปมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับมูลเหตุการเปลี่ยนแปลงวัดไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประเด็นที่ควรพิจารณาเพิ่มเติม คือ อิทธิพลทางความคิดของพระสงฆ์ที่มีต่อสามัญชน และการดำรงอยู่ของวัดภายใต้พระสงฆ์ที่มาจากภูมิภาคอื่น ๆ ตามนโยบายของรัฐว่า ได้ผลเพียงใด ส่งผลกระทบต่อวัดและชุมชนอย่างไร ควรท้าวิจัยเพื่อแก้ปัญหาวัดที่ถูกทิ้งร้าง หาสาเหตุที่ทำให้ชาวพุทธให้ความสำคัญกับศาสนกิจน้อยลง

เอกสารอ้างอิง

- [1] Prapromkunakorn. P. (2014). *The risk of Buddhism in Thailand*. Retrieved on January 8, 2018, from [www. youtube.com/watch?v=v2](http://www.youtube.com/watch?v=v2).
- [2] Pramahapreda, K.. (2013). *Impact of the Buddhist way of life from the violet situation in the three southern border provinces*. Master thesis, Master of Arts, Pranakornsriayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- [3] Bunyarut, S. & et. al. (2013). Impacts on religious activities for monks and novices in Yala, Pattani and Narathiwat provinces of the violent situation in the southern border. Nonthaburi: Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Retrieved December 25, 2017, from http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1664&articlegroup
- [4] Srichan, P. (2009). *Way of life in the unrest situation in three southern border provinces: The case study of Buddhists in Khokpho District, Pattani Province*. Master thesis, Master of Arts. Bangkok: Thammasat University.
- [5] Changsorn, W. (2010). *The transformation of Thai Buddhists' way of life after the southern violence in the three southernmost provinces of Thailand since C.E. 2004-2011: Case studies of Moo 4 Tumbol Lumphraya, Amphur Maung, Yala province*. Pattani: Princess Galyani Vadhana Institute of Cultural Studies.
- [6] National Office of Buddhism. (2015). *List of all temples in Thailand*. Retrieved on 27 July 2018, from <http://www1.onab.go.th/index.php?option=com>
- [7] kumdee, D. (2006). *Philosophy and religion : Value and role in contemporary society. Chiang Mai: Department of Philosophy and Religion*. Chiang Mai: Faculty of Humanities. Chiang Mai University.
- [8] Office of Sangha Supreme Council. (2005). *Visiting temples, monks and novices in three southern border provinces*. Retrieved on July 26, 2018, from <http://mahathera.onab.go.th/index.php?url>
- [9] Office of the National Security Council. (2017). *Policy on administration and development of southern border provinces in 2017-2019*. Retrieved on July 27, 2018, from <http://www.nsc.go.th/Download1>
- [10] Southern Border Province Administrative Centre. (2017). *20 year strategic plan of southern border province administrative centre (2017-2036)*. Retrieved on July 27, 2018, from <http://www.sbpac.go.th/index.php/>
- [11] Adsakul, S. (2014). *Introduction to sociology* (3rd Ed.). Bangkok: Chulalongkorn University.
- [12] Srisantisuk, S. (2009). *Study of society and culture, concepts, methodologies and theories. Khonkaen Humanities and Social Sciences*. Khonkaen: Khonkaen University.

- [13] Wankaew, S. (2006). *Social and culture change in social and culture* (10th Ed.). Bangkok: Chulalongkorn University.
- [14] Tanod, P. (2015). *Role encouragement of priests and conflict problem in the three southern border provinces*. The 5th National Academic Conference, Phuket Rajabhat, 17-18 December 2015, at Phuket Rajabhat Conference Center, Retrieved on May 5, 2017, from <http://academic-paper.pkru.ac.th/20>
- [15] Isranews Agency. (2015). *Bloody robe heartbreaking in 11 Years 19 Monks Die and 25 Monks Injure for south border unrest*. Retrieved on July 27, 2018, from <https://www.isranews.org/content-page/>
- [16] Promsaka Na Sakonnakorn, T., & Chandang, A. (2015). *The impact of violence situation to Thai Buddhists in the three southern border provinces*. Retrieved on September 22, 2017, <http://inrit-2015.com/inrit2014/Proceedings/C%201.1-1.5.pdf>
- [17] Tachapunyopikku. (2017). *Why people don't enter the temple*. Retrieved on April 7, 2017, from <http://www.whatami.net/lum/lum30.html>
- [18] Pawakunworakit, P. (2012). *Commercial Buddhist and commerce occult into practicable Buddhism in Thailand: Case study of temples in Nakhon Pathom Province*. Bangkok: Chulalongkorn University. Retrieved on April 4, 2017, from <http://www.tnrr.in.th/?page=result>
- [19] Boonnoon, C. (2008). *Thai priests in future: Introduction survey of change*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- [20] Wisalo, P. (2008). "Interview words of Prapaisarl Wisalo" In Channarong Boonnoon. *Thai priests in future: Introduction survey of change*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- [21] Homkaew, P. (2017). *Monks and Thai politics*. Retrieved on June 6, 2017, from <http://www.baanjomyut.com/library>
- [22] Rungruchee, B. (2015). *"Fine arts department" aim to cooperate with universities to produce craftsman for solve the problem of insufficient craftsman*. Retrieved on June 11, 2017, from <http://www.manager.co.th/qo/>